

BABUS ANTAL

Fülep Lajos az 1918-1919-es forradalmakban

II. rész

Az olasz-magyar konföderáció terve

A korábban Magyarországgal ellenséges *Corriere della Sera* hasábjain hiába jelent meg az országot kedvező színben feltüntető interjú, Fülepnek nem sikerült eloszlatnia a személye körül kialakult bizalmatlanságot. Február végén Charmant Oszkár bécsi követet küldték az olasz fővárosba. Charmant, korábban a Károlyi-család ügyvédje, közeli, személyes viszonyban volt Károlyival, de nem csupán ezért került előtérbe. Fülep mellőzésének politikai oka is volt. A magyar-olasz közeledés híre a párizsi békekonferenciára is eljutott és rosszallást keltett. Fülep, a különmegbízott túlságosan szem előtt volt, Károlyiék ezért próbálkoztak kevésbé feltűnően, a bécsi követségen keresztül folytatni a tárgyalásokat.¹ Ezt a föltevést erősíti meg az is, hogy Charmant nem vitt új elképzelést Rómába, ő is az olasz szövetség híve volt. Charmant is úgy vélte, hogy az olaszokkal szövetkezve Magyarország megőrizheti függetlenségét és területi épségét.² Helyzetértékelése egy ponton tért el a Fülepétől: a magyar-olasz szövetségbe be akarta vonni a románokat.³ Hogy Károlyi tétovaságát, bizonytalankodását és Fülep tervét megérthessük, vizsgáljuk meg alaposabban az olasz és a nemzetközi politikai helyzetet.

Az olasz egység (1861-1871) létrejötte után Olaszország megerősödött, hódító étvágya megjött, s a Mediterráneumot természetes befolyási övezetének tekintette. Olaszország tagja volt a hármasszövetségnek, de ez nem zavarta abban, hogy ne csak Észak-Afrikát és a kis-ázsiai partvidéket igyekezzen megszerezni, hanem a Monarchia déli tartományából is szerette volna leszakítani Dél-Tirolt, a Dodekanészosz-szigeteket, Albániát, Triesztet, Isztriát, sőt Fiumét is. Miután pedig Olaszország elárulta egykori szövetségeseit, s az antanthoz csatlakozott, még kevésbé volt szégyenlős. Olaszország Németország örökébe kívánt lépni az egykori Monarchia területén, s határozott követeléseket támasztott Ausztriával és az újonnan megalakult Jugoszláviával szemben. Németország egykori helyére azonban nemcsak az olaszok pályáztak, hanem a sokkal erősebb, s a délszláv népek mögött álló franciák is. Az olasz-francia vetélkedés komoly feszültség forrásává vált a térségben. 1918 őszén az olasz politikai életben a szlávellenes politikai erők kerekedtek felül, s ezek az ország nagyhatalmi helyzetét mindenáron, erőszakos eszközökkel is meg akarták erősíteni: nemcsak az Adrián, hanem Közép-Európában és a Balkánon is vezető szerepre tartottak igényt. Olaszország ambícióiról találón mondta Bismarck, kicsit korábban: "Nagy étvágya volt és ugyanakkor gyenge fogai."⁴ Franciaország azonban sokkal előnyösebb helyzetben volt, mert Olaszországgal ellentétben nagyhatalom volt, a háború során különleges kapcsolatokat alakított ki Csehszlovákiával, Romániával, Jugoszláviával, ráadásul élvezte a "hazai pálya előnyét", hiszen a béketárgyalások helyszíne Párizs volt. Olaszország és fő ellenségünk, a franciák érdekei tehát keresztezték egymást.⁵ Az

olasz törekvéseknek azonban nemcsak Franciaország állt útjában, hanem a győztes hatalmak által létesített, születőfélben levő Jugoszlávia is, amelyik a dalmát tengerpartot, lévén annak lakossága délszláv, magától értetődően sajátjának tekintette. Ráadásul az antanthatalmak 1915. augusztus 18-i emlékirata a vitatott adriai terület egy részét Szerbiának ígérte. Érdekei érvényesítése végett Olaszország szövetségeseket keresett a térség államai között. Értelemszerűen olyan államok felé tapogatózott, amelyektől az olaszok nem kívántak területet elcsatolni: Magyarország és Románia felé. Ugyanakkor e két utóbbi országnak is érdekében állt a barátság az olaszokkal, mert mindkettőnek területi vitája volt Jugoszláviával. A Bánátra Romániának is és Jugoszláviának is fáj a foga, Magyarország pedig a Szeged-Baja-Pécs vonaltól délre levő területek 1918. novemberi megszállása miatt került szembe Belgráddal. A délszláv egységtörekvésekkel szembeni magyar-olasz közeledés nem volt új keletű. Sonnino már 1915-ben ebbe az irányba tapogatózott. Tisza István magyar miniszterelnök ekkor azt válaszolta, hogy a magyar-olasz barátság nem irányulhat Ausztria, vagyis a Monarchia ellen, mert "Magyarország csak Ausztriával egységben képezhet akadályt az Adria keleti partjait fenyegető szláv áradattal szemben."⁶ 1918 őszétől azonban Magyarország már önálló állam volt, nem fűzték szövetségi kötelezettségek Ausztriához, s ezzel az olasz-magyar politikai közeledés elől elhárult az akadály. Ezt a közeledést volt hívatva elősegíteni Fülep, s ezért egyengette oly előzékenyen az útját Grazioli. Fülep "ugyanis a jugoszlávok békítése helyett a magyar-olasz konföderációnak volt a híve: "nekünk bizony azokat kellett volna keresnünk, akiknek mi kellünk, nem a jugoszláv-francia vonalat nyesztetni."⁷ - mondta öregkorában is. Grazioli megígérte, hogy északi (bersaglieri) csapatokkal megszállják Magyarországot, így biztosítva területi épségét.⁸ Grazoli tervét a polgári politikusok is támogatták, s ha Magyarország területi épségét nem is tudták volna biztosítani, az olasz csapatok budapesti jelenléte valamelyest ellensúlyozta volna a franciák befolyását. Csapatokat - egészen más célból - az amerikaiak is szívesen küldtek volna Pestre.⁹ Ők az egyre erősödő bolsevik befolyásnak szerettek volna gátat vetni, mert az ő szemükben már a Károlyi-kormány is szélsőségesen radikális volt. Magyarország megítélését a békekonferencián nagyon rontotta, hogy Károlyi nem lépett fel eléggé erőteljesen a bolsevikokkal szemben. Ezért írta jelentésében Fülep, hogy az amerikai csapatok budapesti jelenléte mind bel-, mind külpolitikai szempontból nagyon hasznos lenne.¹⁰ A békekonferencia erőviszonyait ismerve kétséges viszont Fülepnek az az állítása, hogy "Grazioliéknak akkor volt annyi tekintélyük, hogy más helyzet elé állítsák a párizsi béketanácsot..."¹¹ Nem volt! Az olaszok voltak a leggyengébbek, s politikai törekvéseiket nemcsak legfőbb vetélytársuk, a franciák, de az amerikaiak is ellenezték.

Károlyi habozott, az olasz orientáció kínálta előnyök helyett inkább a jugoszlávokkal próbált szót érteni, s a mögöttük álló franciák kegyeit kereste. Károlyi nem akarta idő előtt elkötelezni magát az egymással versengő nagyhatalmak közül egyik mellett sem, főleg nem az olaszok, a leggyengébb mellett. Meg egyébként is főleg francia kapcsolataiban bízott. Másrészt a jugoszlávok felénk tett lépéseit is túlértékelt, hiszen a jugoszlávokat nem az irántunk érzett barátság vezette, hanem a félelem a teljes elszigetelődéstől. Ugyanis szomszédjai (Románia, Olaszország) az elszigetelésére törekedtek. Valamint úgy gondolták, hogy a Bánát sorsáról velünk könnyebb lesz megalkudni, mint a románokkal.

Károlyi ingadozott az olasz és jugoszláv orientáció között, taktikázott, de szűk környezete inkább Belgrád felé fonta a szálakat. Tágabb környezetében és az értelmiségi körökben azonban az olasz-magyar szövetségnek is voltak hívei, sőt ezt

a szövetséget ki akarták bővíteni egy harmadik taggal, Romániával. Türr Stefánia, Türr Istvánnak, Garibaldi legendás magyar harcostársának a lánya február végén Magyarországra érkezett, ő is azt hangsúlyozta, hogy a nyugati hatalmakkal való megegyezéshez Olaszországon át vezet az út.¹² Tisztán látta és az *Új Nemzedék* hasábjain kitűnően elemezte az olasz orientáció előnyeit Gesztesi Gyula is.¹³ Volt szó róla, hogy a Róma-Budapest-Bukarest tengely híve volt Charmant Oszkár is, aki február 22-én érkezett meg Rómába. Nem tudjuk, hogy találkozott-e az ekkor még Rómában tartózkodó Füleppel, de az bizonyos, hogy hivatalos megbízólevelet ő sem hozott neki, sőt - nem tudjuk, milyen csatornán - "felháborodás jött a konfirmálás helyett: - Ki a külügyminiszter: Fülep vagy én?"¹⁴ Károlyi dühös volt, hogy Fülep nem a rábízott dolgot végezte el, s hazarendelte. Fülep dacolva az úton rá leselkedő veszélyekkel hazaindult. A vonatot komitácsik, zeleni káderek¹⁵ fosztogatták, s csak lélekjelenlétének és leleményességének köszönhette, hogy ép bőrrel megúszta az utazást: "...két ízben úgy menekült meg, hogy »Général français!« kijelentéssel felmutatott egy, a francia antanttól kapott írást. »De még a lépem is röszketött!« - mondta tanítványainak -, s amikor átért a Dráván, megölelte az első magyart, akit ért."¹⁶ A kalandos utazás után Károlyihoz ment, aki majdnem egy órán át olvasta Fülep fejére a vádjait, s megkérdezte, hogy utóvégre melyikük a külügyminiszter. Amikor Fülep szóhoz jutott, elmondta, hogy mit végzett, s bemutatva azokat az újságcikkeket is, amelyek barátságos hangnemben szóltak rólunk. Fülep emlékei szerint ekkor a következő párbeszéd játszódott le köztük: " - Tudja, mit - szólalt meg Károlyi -, menjen vissza újra! - Hát ha talál még egy olyan máriás huncutot, aki ezt az utat vállalja, végigcsinálja - felelt Fülep -, de én nem."¹⁷ Ezért zsörtölődött L. Nagy Zsuzsa *A párizsi békekonzferencia és Magyarország 1918-1919* című könyvének megfogalmazása miatt, hogy őt Károlyi "elejtette" (64. l.): " - Dehogyan ejtette. Ő nem vállalta a további megbízatást."¹⁸

Diplomáciai küldetéséből hazatérve, még megérkezése napján, március 3-án visszafizette a külügyminisztérium pénztárába az útiköltségből megmaradt 7360 lírát.¹⁹ Ki tette volna szóvá, vagy ki tudta volna ellenőrizni, ha ezt a pénzt elkölti, elherdálja, "elmulatja"? Senki. Diplomáciai munkáját kötelességnek, szolgálatnak tekintette, s ezért egy krajcár fizetést se fogadott el, noha "zsugorgott".²⁰ Ezek szerint diplomáciai szolgálatba lépésekor hiába állapították meg a fizetését évi 18000 koronában, nem fogadott el pénzt. Ez az összeg, amit havi részletekben előzetesen fizettek volna neki, átlagosnak mondható, se nem sok, se nem kevés. Egy vezető állású tisztviselő éves fizetése 24000 korona volt ekkor. Fülep fizetése tehát az átlag alatt volt, s még azt sem vette fel.

Mellesleg a Károlyi-kormányra és diplomatáira éppen nem a takarékoskodás volt a jellemző. A miniszterelnöki keret óriási mértékben megnőtt,²¹ Bedy-Schwimmer Rózának, a svájci követnek, nehézségei támadtak az elszámolással is. Fülep kilógott a sorból: nem pazarolt, magára csak a szükségeset költötte.

A diplomáciai út mérlege

1918. október 31-ig nem volt önálló magyar külügyminisztérium, nem voltak önálló magyar követségek, mert a dualista rendszer idején a külügy, a hadügy és a pénzügy közös volt. A Károlyi-kormány egyik legsürgetőbb feladata volt az önálló magyar külügyi apparátus életre keltése, hogy ne szoruljon harmadik ország közvetítésére, ha akárcsak egy jegyzéket akar eljuttatni a nagyhatalmakhoz. A minisztertanács

november 9-én Károlyi Mihályt bízta meg a külügyminisztérium megszervezésével, s a külügyminiszteri teendők végzésével. Fülep ezért címezte a jelentéseit közvetlenül Károlyi Mihálynak. Fülep abból a szempontból is kivételnek számított, hogy a diplomáciai kar nagy része a közös osztrák-magyar külügyminisztérium munkatársaiból, főként arisztokraták közül verbuválódott. Ő teljesen új ember volt az apparátusban.

Fülep élete végéig büszke volt diplomáciai működésére, sikerére: "Valaki mondta is, »abban az időszakban egyedül Fülep Lajos látott tisztán.«"²² Ravasz Lászlónak öntudatosan írta: "Volt egy pár hét, amikor Magyarország sorsa jóformán a kezembe volt letéve; arra, hogy föladatomban miként feleltem meg, úgy érzem, csak büszke lehetek."²³ Távol áll tőlem, hogy Fülep személyes érdemeit kibővítssem, de úgy vélem, hogy itáliai sikerében nagyobb szerepe volt Olaszország megváltozott politikai érdekeinek, mint az ő sokszor hangsúlyozott személyes összeköttetéseknek. Jól mutatja ezt esete Vasile Lucaciu román politikussal. A *Corriere della Sera*ban megjelent interjúja hatásáról Fülep önérzetesen így számolt be: "Jellegzetes tünetként megemlítem azt is, hogy Basilio Lucaciu, az erdélyi oláh miniszter, aki Itáliában állandóan a legféltelenebb propagandát fejt ki ellenünk, a »Corriere«-ben megjelent interview-m után több ízben személyesen és telefonon kereste az érintkezést velem, a szerkesztőségben nagyon elismerően nyilatkozott az interviewről, velünk való »megegyezés«-ről beszélt, én azonban, mivel közben már megkaptam a visszahívó parancsot és politikusokkal való tárgyalásokra meghatalmazásom nem volt, kitértem kívánsága elől."²⁴ Az interjú valóban kitűnő volt, de a román politikust hirtelenjében nem ez enyhítette meg irányunkban, hanem az, hogy éppen ekkor kezdődtek az olasz-magyar-román szövetség kialakítására irányuló tárgyalások.²⁵ A román politikust nyilván utasították Bukarestből, hogy váltson hangnemet. Fülepet viszont a kaotikusan dolgozó külügy elfelejtette erről tájékoztatni, s ezért interjúja érdemének vélte a román politikus viselkedésében történt változást. Amendolával alighanem ugyanaz a helyzet, mint a román politikussal. Irányunkban hirtelen megváltozott, felkarolta a magyar ügyet, felajánlotta az általa szerkesztett világlap hasábjait a magyar helyzet bemutatására. (Ha Fülepet nem rendelték volna haza, még további cikkeknek adott volna helyet.) De ezt a fordulatot valóban Fülephez fűződő barátsága idézte elő? Aligha. Hiszen Fülep saját bevallása szerint is a *Corriera* és személy szerint Amendola "legnagyobb ellenségünk volt, a nemzetiségi agitacionak megindítója és fő mozgatója."²⁶ 1918. április 8-án Rómában a Monarchiából származó nemzetiségi hadifoglyok képviselői és a nemzetiségi emigráns politikusok nagyszabású kongresszust tartottak. A kongresszuson részt vettek a jugoszláv, a csehszlovák és a lengyel nemzeti bizottságok képviselői, valamint szerb és erdélyi román politikusok is. Határozatban mondták ki, hogy a Monarchia nemzetiségei nem kívánnak tovább a birodalomban élni, hanem létre kívánják hozni a saját, önálló független nemzeti államaikat.²⁷ Ezt a római kongresszust Amendola szervezte, sőt főtitkára volt a "Comitato per le nazionalit' oppresse dell' Austria-Ungheria"-nak. Elképzelhető, hogy ilyen előzmények után, mintegy varázsütésre, néhány Füleppel folytatott beszélgetés után megvilágosul, s belátja, hogy eddigi politikai irányvonala téves volt? Aligha. Fülep kétségtelenül szuggesztív egyéniség volt, nagy hatással volt környezetére, de miért nem érvényesült ez a szuggesztív hatása a háború alatt, amikor Amendola ellenünk tüzelte a nemzetiségeket. Hiszen ebben az időszakban sem szakadt meg köztük a viszony, a háború alatt is váltottak üzenetet, csak személyesen nem találkoztak.²⁸ Hajlok arra a véleményre, hogy Amendola nem Fülep személyes hatására, hanem Olaszország jól felfogott politikai érdekei miatt

enyhült meg irányunkban. A történelmi egybeesések legalábbis erre engednek következtetni. Amendola kiváló intellektus volt, de gyakorlatiasabb gondolkodású, mint magyar barátja. Hazája napi politikai érdekeit szolgáló újságíró volt, s nem idealista próféta. Amendola helyt adott a magyar problémákkal foglalkozó cikkeknek, mert tisztában volt vele, hogy Románia túlzott mohósága, mind nagyobb és nagyobb magyar terület elcsatolására irányuló leplezetlen törekvése akadály lehet az olasz-magyar-román szövetség létrejöttének. Tudta, hogy e szövetség létrejöttének előfeltétele a román-magyar kompromisszum Erdély kérdésében. Hangsúlyozom, nem Fülep érdemeit, diplomáciai rátermettségét akarom kisebbíteni, csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy milyen szakadék tátongott az igazsághoz olykor saját hazája érdekei ellenére is ragaszkodó Fülep, s a hazájuk iránt nagyon is elfogult olasz barátai között. Fülep nem látta, hogy az olaszok machiavellista módszerekkel politizáltak. Ez leginkább a szláv korridor kapcsán elfoglalt álláspontjukon érhető tetten. Benešék és a franciák dédelgetett álma volt, hogy Ausztriától és Magyarországtól elszakított területen folyosóval kötik össze Jugoszláviát és Csehszlovákiát, a két szláv államot, s ezáltal Csehszlovákia tengeri kijáráshoz jutott volna. A nyilvánosság előtt olasz "szövetségesünk" védte a magyar érdekeket, határozottan szembeszállt a tervvel, de a színpalak mögött bizalmasan közölték Benešsel, hogy amennyiben Fiume olasz kézen marad, nem ellenzik a korridort.²⁹

Az olasz kultúra iránti rajongása elhomályosította Fülep politikai éleslátását. Nem nézett szembe a tényekkel, hogy 1913-as olasz tárgyú politikai cikkei megállapításait mennyire nem igazolta a jövő. A *Szláv veszedelem és olasz barátság* című cikkének fő tételeire - 1. az olasz politika hátat fordított az irredentizmus romantikájának. 2. Olaszország "ma föltétlenül megbízható, áldozatokra is kész, lojális szövetségese Ausztriának és Magyarországnak..." 3. az olasz politikusok tetteit az a szándék irányítja, hogy az "olasz politikáról végleg letöröljék a kétszínűség és megbízhatatlanság vádját..."³⁰ - egytől-egyig rácáfolt a történelem. Olaszország 1915. április 26-án Londonban titkos egyezményt kötött az antanttal, s elárulva korábbi szövetségeseit - Németországot és az Osztrák-Magyar Monarchiát - hadba lépett az antant oldalán, mert új szövetségesei megígérték neki, hogy megkapja Dél-Tirolt, a Dodekanészosz-szigeteket, Valonát, Triesztet, Isztriát, gyakorlatilag az egész dalmát partvidéket és szigeteket. Később ez az igénylista még Fiumével is bővült.³¹ Az olaszok a XV-XVI. századbéli firenzei másodkancellár klasszikus és hírhedt tanítását követve, nem keverték össze a politikát a morális parancsokkal. Csak a mindenben az erkölcsöst, a nemest kereső idealista Fülep hirdette makacsul még 1916-ban is a *Konzervatív és progresszív idealizmus* vitán, hogy politika és erkölcs nem zárja ki egymást. Fülep a jellegzetesen erkölcsi indíttatású magyar politikai gondolkodás képviselője volt, csakúgy, mint többek között a ravaszt meghúzó Teleki Pál.

Egy esetleges olasz-magyar föderáció politikai kihatásait is alighanem túlértékelte Fülep. Többször kifejtette tanítványainak, hogy "Az általa óhajtott föderáció még a fasizmust is kiiktathatta volna. Nem kerülhetett volna sor Mussolini föllépésére, demagóg, »birodalmi« követeléseire."³²

Amíg Magyarország sorsa nem dőlt el, az olaszok élénken érdeklődtek irántunk, s ebből nekünk is származott hasznunk. Elég, ha csak arra emlékeztetek, hogy a vörös terror napjaiban mily sokan köszönhatték életüket a Guido Romanelli vezette olasz katonai misszióknak. Amint azonban érdekeik úgy kívánták, az olaszok hátat fordítottak nekünk, s hamarosan legfőbb ellenségeink, a kisantant élére állva próbálták érvényesíteni érdekeiket a térségben. 1921 nyarán pedig Magyarország

népszövetségi felvételét lényegében az olasz diplomácia torpedózta meg.

Vegyes megjegyzések az októbrista időszakhoz

A mindig szigorú és érzékeny Fülep nem vette rossz néven Károlyinak külügyi tevékenységét illető szemrehányásait. Láta Károlyi 1918-1919-es politikájának hibáit, de elnézően, higgadtan nyilatkozott róla: "Eszesnek, gerincesnek tartja, kinek azonban nem volt reálpolitikai érzéke, tapasztalata. Neki se meg társainak se: a becsületes Berinkeynek, a szobatudós Jászinak. Ezért aztán a Károlyi-kormány cselekvésképtelen volt, csak tanácskozott. A koalíciós arányokat vitatta, új és új rendeleteket adott ki, közben nem volt hatalom a birtokában, mert az üvegházban nevelkedett Károlyi akkor is gentleman akart lenni, amikor machiavellizmusra lett volna szükség."³³

Ebből az értékelésből az is kitetszik, hogy Fülep Károlyiról kialakult képét nem módosította Károlyi későbbi politikai pályája. Tanítványai előtt még a 60-as években is, amikor pedig már lehetett egyet s mást tudni Károlyiról, szinte makulátlan politikusnak festette le: "Ő abszolút tisztességes volt, de nem igazi politikus. Más körülmények közt talán kormányférfiúvá válhatott volna, hiszen későbbi írásaiban bölcsebbé vált, akárcsak Kossuth az emigrációban."³⁴ Az emberről is nagy rokonszenvvel nyilatkozott: "elismeri Károlyi jellembeli értékeit. Már külsőre is jelentékeny figura volt. Látszott rajta, hogy arisztokrata. Hatalmas szál ember, mégis teljesen lezser; olyan, aki bármit vett magára, mindent méltósággal tudott hordani."³⁵ Pedig Károlyi 1945 utáni felemás szerepének Fülep is szemtanúja volt. Nem vette észre, nem tudta, hogy - a Károlyi iránti rosszindulattal aligha vádolható Fejtő Ferenc szavait idézem - "...lelkes híve volt a szovjetbarátságnak"³⁶ Nem tudta, hogy 1947-ben Károlyi helyeselte a kigazdapárti Kovács Béla mentelmi jogának felfüggesztését és kiszolgáltatását a szovjeteknek,³⁷ hogy még a Mindszenty elleni koncepció-s-per idején sem mondott le követi posztjáról?

Fülep nem látott bele Károlyi jellemének rejtettebb mélységeibe, noha már 1918-ban is sokak szemét szúrta "lezser" viselkedése. A számtalan példa közül csak az 1918. novemberi belgrádi tárgyalására emlékeztetek, amikor térdharisnyában és knickerbockerben jelent meg Franchet D'Esperey francia tábornok előtt.³⁸ Ez közismert eset volt, nem úgy, mint az, hogy megvetéssel beszélt a parasztokról.³⁹ Azokról a parasztokról, akiknek kápolnai birtokán földet osztott, s akikért Fülep vidékre költözött. Bár a korabeli sajtó cikkezett róla, s később maga Károlyi is bevallotta, úgy látszik, az erkölcsi kérdésekben szerfölött kényes Fülep arról sem tudott, hogy a pacifista Károlyi óriási hasznot húzott a háborús konjunktúrából.⁴⁰ Még döbbenetesebb, amit szintén maga Károlyi vetett papírra, hogy "a választójog hívei elkeseredtek, valahányszor a katonai helyzet kedvezően alakult, viszont optimisták lettek, amikor rossz hírek jöttek a frontokról."⁴¹ Tehát Károlyi hazája háborús vereségét óhajtotta!

Sok hasonló furcsa példát idézhetnénk Károlyi emlékiratából, de erre se hely, se szükség nincs, s ennyiből is feketén-fehéren látszik, hogy Fülep Károlyi politikai pályájának és jellemének inkább a fényes oldalát állította előtérbe.

A polgári forradalom hónapjaiban s a rákövetkező években a politika egyik kulcskérdése volt a királyhoz, a királysághoz való viszony. Legitimisták, szabad királyválasztók, köztársaságpártiak hadakoztak egymással. Meglepően hangzik, de 1918. október végén még csak kevesen akarták kikiáltani a köztársaságot. Sem a

Nemzeti Tanács, sem Károlyi nem akarta megszüntetni a királyságot. A szociáldemokraták igen. A független értelmiségiek közül is sokan. Babits *Éljen a köztársaság!* című kiáltványában szenvedélyesen síkra szállt a köztársaságért. Fülepnak az államformával kapcsolatos véleményét illetően egyetlen mondata szolgálhat támpontul. Tanítványa, Tolnay Károly "felségsértési pere" kapcsán, 1917 márciusában *A jövő nemzedéke* címmel írt, végül kéziratban maradt cikkében olvasható: "nem vagyok republikánus, még kevésbé anarchista".⁴² Azt azonban nem árulta el, hogy milyen államforma híve. Azzal is számolnunk kell azonban, hogy a rohanó történelmi események sodrában, 1918 októberére Fülep véleménye megváltozott, s mint sokan mások, esetleg már ő is köztársaságpárti volt.

Fülep itt-ott elejtett megjegyzéseiből az is valószínűsíthető, hogy sok kérdést másként ítélt meg, mint az őt diplomataként alkalmazó kormány politikusai. Ezekben a körökben a Monarchiát gyakorta vádolták a nemzetiségek elnyomásával. Fülep egyes nemzetiségű vidéken nőtt föl, testközelből ismerte a kérdést, s nem ismerte el, hogy "annyira rossz volt a régi Magyarország nemzetiségi politikája, hiszen Torontál megyében az összes fontos tisztséget nemzetiségiek töltötték be".⁴³

Fülep az oly sokak által gyűlölt Tisza Istvánnak, Károlyi legnagyobb politikai ellenfelének a szerepét is némileg árnyaltabban ítélte meg, mint kortársai: "Elgondolta, mi lehetett volna Tiszából, ha nem volna ilyen sötét barom. Mert Fülep szerint akár nemzeti hőseink közt emlegethetnénk, ha azon a nevezetes koronatanácson, ahol a háborút elhatározták, Bécsben, ő következetes marad. Az egyetlen volt ugyanis, aki helytelenítette a háborút, bizonyítva a vereség elkerülhetetlenségét. Végül mégis engedni kényszerült a többség akaratának."⁴⁴ Már önmagában az is nagy szó, hogy Fülep tudott Tisza koronatanácsbeli háborúellenes kiállásáról, mert ez a tény a köztudatban még ma sem gyökeresedett meg. De hogyan várhatta el tőle, hogy egyedül föléje kerekedjen saját királyának, a magyar parlamentek, s a német szövetségeseknek? Hogyan győzhetett volna egyedül ezekkel az erőkkel szemben?

Fülep Fiuméből cikket küldött Hatvany Lajos lapjába, a *Pesti Napló*ba, de ez ne tévesszen meg bennünket, ebből nem következik, hogy osztotta a báró nézeteit, kultúrafelfogását. Hatvany szerint az ember mozgatója az egyéni érdek és az önzés, a "legkisebb privát ügy jobban érinti az embereket, mint a legnagyobb közügy"⁴⁵, Fülep szerint viszont a kultúra áldozat: ő a közösségért élt, ezért választotta a lelkeszi hivatást is, s ezért vállalta a diplomáciai munkát is.

A Tanácsköztársaságban

A Külügyminisztériumban

Miután március 3-án hazatért fiumei és római diplomáciai küldetéséből, Fülep továbbra is a Külügyminisztérium kötelékében maradt. A kommün kitörésének híre majdnem szó szerint a minisztérium budai várbeli királyi palotájában, forradalom utáni nevén, a Nemzeti Palotában érte. Az esetet Dutka Ákos mesélte el színesen, sőt némileg talán kiszínezve. Dutka - ekkor szintén a külügyi sajtóosztály beosztottja - egy boros éjszaka után, március 21-én reggel nagy lármára ébredt. A sajtóosztály előadói, köztük Gesztesi Gyula, a későbbi párizsi sajtóattasé, Winkler Lajos, majdani kereskedelmi miniszter és Fülep a kommunizmusról vitatkoztak. Fülep tartott "roppant történelmi tájékozottsággal előadást a világtörténelem során lezajlott kommunista kísérletek sikeréről és bukásáról."⁴⁶ Dutka tőlük értesült a

kommunista hatalomátvételtől. A történet bizonyára hiteles, de egy nappal később kellett lejátszódnia, mert a Tanácsköztársaságot 21-én este kiáltották ki. Március 22-én déli 12 órára Kun Béla külügyi népbiztos összehívta a külügyminisztérium összes szolgálatban lévő és szolgálaton kívüli alkalmazottját, s kilátásba helyezte, hogy mindenkit lapátra tesz.⁴⁷ Fülep egy elejtett mondatából arra következtethetünk, hogy ezen a gyűlésen ő is jelen volt: "Egyszer csak bejött Kun Béla, s elmondta, hogy proletárdiktatúra van, akinek nem tetszik, föl is út, le is út."⁴⁸ Kun azonban egyelőre még nem váltotta be a fenyegetését. Fülep, a többi nem kommunista alkalmazottal együtt, teljes tétlenségre kárhoztatva, a minisztériumban maradt.⁴⁹ Nagyobb tisztogatásra és személycserékre csak júliusban került sor. A Tanácsköztársaság helyzete ekkorra mind bel-, mind külpolitikai szempontból kilátástalanná vált, s az éleződő helyzetben Kun Béla megvált a megbízhatatlan tisztviselőktől. Július 2-án 94, július 8-án pedig újabb 48 személyt bocsátott el. Fülep nem volt köztük, tehát nem sorolták a legmegbízhatóbbak közé.⁵⁰

Sőt, úgy tűnik, hogy a kommün alatt Fülepnek megszilárdult a helyzete a Külügyminisztériumban. Legalábbis erre utal, hogy szerződéses munkatársból április 4-én kinevezett külügyi sajtóelőadóvá lépett elő. A Fővárosi Múzeumtól - ahonnan meghatározatlan időre szabadságolták diplomáciai küldetése kezdetekor - ezért lépett ki. Mint pénzügyekben mindig, ezúttal is kifogástalanul járt el. A Fővárosi Múzeum kiutalta neki az áprilisi fizetését, de ő visszaküldte.⁵¹ A korabeli zűrzavarban aligha tűnt volna fel bárkinek is, hogy egyszerre két helyről húz fizetést. Nem világos viszont, hogy sajtóelőadói kinevezése ellenére, április 20-án kiállított étkezési jegyén miért titulálják továbbra is kormánybiztosnak.⁵²

A Kommün idején végzett tényleges külügyi munkájáról mindössze egy sovány adatunk van. Egyszer megfordult a vörös vezérkar székhelyén, a Hungária Szállóban, s Kun Bélával tárgyalt a tüzul ejtett külföldi diplomaták sorsáról. A látogatás mély nyomokat hagyott benne, tanítványainak többször érzékletesen ecsetelte. Kun Béla lábtkeercses, forradalmi testőrök gyűrűjében jelent meg, s a tárgyalás alatt az asztalon meg-megkoccant egy-egy kézigránát. Nem tudjuk, hogy a vörösök mely külföldi diplomatákat fogták le, nem tudjuk, hogy Fülep közbenjárása eredményes volt-e. Nem sikerült kideríteni, hogy mikor történt az eset, s tényleg külföldi diplomaták érdekében járt-e el, vagy a "jó krónikás szundikált el".⁵³ Annyi biztos csak, hogy a látogatásra április 16-a után került sor, mert a népbiztosok ekkor költöztek be a Hungáriába.⁵⁴ A zavaros, veszélyes éjszakai körülmények miatt, feltehetőleg ez után a tárgyalás után vitte haza éjfélkor a Logodi utcába Kun Béla autója: "Mondta is később a házmesterné: - Itt megy Kun Béla huszárja."⁵⁵ A házmesterné véleményén nincs miért megütköznünk, minden autón közlekedő ember olyannyira gyanús volt, hogy Kozma Miklós szerint: "Aki ma autón járhat, az minden további különösebb bizonyíték nélkül kötelet érdemel."⁵⁶ Fülep csak egyetlen egyszer találkozott Kun Bélával, tehát ekkor kellett őt győzködnie, hogy folytassa a Károlyi Mihály által 1919 februárjában elkezdett földosztást. Úgy vélte, ha kielégítik a parasztok évszázados földéhségét, a parasztok megvédik az országot is, a forradalmat is.⁵⁷ A kommunista földosztás azonban elmaradt, mert Kun Bélának fejében a kolhozosítás járt. Már az őszirózsás forradalomnak is a földbirtok volt a központi problémája. Bár Buza Barna földművelésügyi miniszter kijelentette, hogy a föld azé, aki megműveli,⁵⁸ s a földreform gondolatába mindenki, még a "reakció" is beletörődött, idő hiányában érdemi, gyakorlati lépésre nem került sor. Károlyi Mihály elkezdte ugyan a földosztást kápolnai birtokán, de ez elszigetelt jelenség maradt. Fülep földkérdésről vallott nézeteit részleteiben nem ismerjük, de úgy tűnik, hogy Móricz Zsigmonddal volt azonos hullámhosszon: "...végre kell hajtani a

földreformot. Ez megoldja a honvédelmet: a paraszt meg fogja védeni a maga földjét."⁵⁹ Hasonlóan gondolkodott Jászi Oszkár, ő is a legszélesebb alapokon akart földosztást. Szemében ez inkább erkölcsi kötelesség volt, mint gazdasági, de nagyon fontos volt neki a vele járó politikai nyereség is. Ugyanis Jászi, aki jobban rettegett a feudalizmustól és az ellenforradalomtól, mint a kommunista diktatúrától, a földosztás révén kívánta elkerülni e két utóbbit.⁶⁰

A Tanácsköztársaság alatti, az irodalom világán kívül eső életének csak egy-egy morzsáját ismerjük. Tudjuk, hogy a monitorlázadás során majdnem pórul járt. Logodi utcai lakása üvegerkélyén fehér ingben ülve kitűnő célpont volt, s kis híján lepuffantotta egy gépfegyveres őrjárat.⁶¹ A monitorlázadás június 24-én volt, tehát vagy aznap, vagy a következő napokban lőttek rá a vörösök. A tettesek ugyanis csak a vörösök lehettek, mivel a monitorok mindössze a Hungária Szállóbeli főhadiszállásra adtak le néhány sorozatot, majd leúsztak a Dunán. Ebből az esetből is látszik, hogy milyen nagy volt a fejetlenség, milyen olcsó volt az emberélet: a vörösök válogatás nélkül lőttek mindenre és mindenkire. Ha a járőr pontosabban célzott volna, egy "vörös" egyetemi tanárt terített volna le.

Fülep egyéb mulatságos 1919-es részletekkel is szórakoztatta tanítványait. Mesélt "Cserny Jóska két ágyújáról, mit folyton fölvenszoltak a Várba, a kommün Vérmezőn legelő birkanyájáról, melyről megjegyezte valaki, addig tart a kommün, amíg a birkák el nem fogynak."⁶² Ezek az anekdoták azonban semmivel sem gazdagítják Fülep 1919-es szerepéről kialakult képünket.

Az irodalmi élet irányítói között

A proletárdiktatúra 133 napja alatt a kulturális életet irányító Közoktatásügyi Népbiztosság élén öt népbiztos fordult meg, de a munka dandárját a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, és főként a kommunista Lukács György végezte. A művészet egy-egy ágát a népbiztosság ügyosztályai felügyelték. Az Irodalmi Ügyosztály vezetését Lukács legjobb barátjára, Balázs Bélára bízta, de a legtöbb esetben ő maga mondta ki a végső szót. Lukács közvetlenül a diktatúra kikiáltása után gyökeres változásokba kezdett. Szovjet mintát utánozva a kulturális életet központi utasításokkal kívánta irányítani, s meg akarta szüntetni a kultúra árú-jellegét. Gondolatmenete a következő volt. Az írók a kapitalizmusban ki vannak szolgáltatva a könyvkiadók kényének-kedvének. Ezt az állapotot meg kell szüntetni. Az írók ezután állami alkalmazottak lesznek, havi fizetést kapnak, gondtalanul dolgozhatnak, nem kell rettegniük a létbizonytalanságtól. Ezért az első lépésben el kell dönteni, hogy ki számít írónak, ki jogosult a havi illetményre. Majd miután az írókat számba veszik, a többi dolgozóhoz - a vasasokhoz vagy a textilesekhez hasonlóan - ők is szakszervezetet alakíthatnak érdekeik védelmére.

Az Otthon Kör baloldali írói már a Tanácsköztársaság kikiáltásának másnapján megalakították az Írói Tanácsot. A "tanács" szó félreérthetetlenül jelezte a politikai irányt: Írói Szovjet alakult, a következő tagokkal: Barta Lajos, Nagy Lajos, Osvát Ernő, Kassák Lajos, Halasi Andor, Révész Béla, Bíró Lajos, Franyó Zoltán, Rozványi Vilmos, Gallovich Károly (anarchista), Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes. Fülep nem volt köztük. Nem is lehetett, hiszen nem járt az Otthon Körbe. Az Írói Tanács tagjainak nagy része nemcsak a szocialista, hanem a kommunista eszmékkel is rokonszenvezett. A Népbiztosság mégis ferde szemmel nézte, mert demokratikusan *választott*, s nem *kinevezett* testület volt. A kommunisták rövid idő alatt mindent központi irányítás alá vontak: a sajtót, a

színházakat, a könyvkiadókat, stb. Az írók féltették függetlenségüket, s ki így, ki úgy tiltakozott. A legbátrabban és a legkorábban Szabó Dezső kürtölte világgá aggályait a *Nyugat* április 1-i számában, *Az egész emberért* című cikkében. Az írók próbáltak elébe menni az eseményeknek, s felsőbb utasítást nem várva, április 1-én mintegy ötszázan sereglettek össze, hogy megalakítsák szakszervezetüket. Az egybegyűlteket hideg zuhanyként érte a bejelentés, hogy a népbiztosság a fejük fölött, a megkérdezésük nélkül, már kinevezte az Írói Direktóriumot, az Írói Választmányt és a Kataszteri Bizottságot. A Direktórium Lukács Györgyből, Balázs Bélából, Révész Bélából, Kassák Lajosból és Komját Aladárból állt. A fekete leves azonban csak ezután jött. A Választmány és a Kataszteri Bizottság nevében Osvát Ernő felszólította a jelenlevőket, hogy "oszlássák fel a gyűlést s várják be a tanácskormány hivatalos utasításait".⁶³ A Kataszteri Bizottság tagjai között találjuk Fülepet is, de nem tudjuk, hogy ő maga részt vett-e a hamvába holt, felosztatott szakszervezeti gyűlésen. Jelen volt viszont Lukács György, s kifejtette, hogy a szakszervezetbe csak azok kerülhetnek be, akik előzőleg tagjai lettek az írói kataszternek, akiket a Kataszteri Bizottság írónak minősített: "...különös figyelemmel ellenőrizzük azt, hogy csakis tehetséges és hivatásos író tartson el az állam. A kataszteri bizottság tagjai minden pártérdeken felülálló független és objektív szempontból bírálják majd el az egyes írók ügyét és ítéletükben megbízhat mindenki."⁶⁴

A Kataszteri Bizottságban

A Kataszteri Bizottság döntötte el, hogy ki lesz hivatásos író, s ki nem. Nem tudjuk, hogy mikor alakult meg, de Márai Sándor - akkor szélsőbalos forradalmár - már április 3-án felsorolta öt tagját: Babits, Barta Lajos, Halasi Andor, Osvát Ernő és Fülep.⁶⁵ Tehát április elején még nem volt benne Kassák, a későbbi hatodik tag, aki Osvát mellett főszerepet játszik majd. Lehetetlen, hogy Márai hebehurgyaságból felejtette volna ki Kassákot, mivel ekkor eszmetársak (elvtársak) voltak. Halasi megfogalmazása szerint a feladatok megoldására kiküldött húsztágú bizottságon - hivatalos nevén az Írói Választmányon - belül az első a kataszteri bizottság volt.⁶⁶ Fogalmazása azt sejteti, hogy a Kataszteri Bizottságot a Választmány küldte ki a maga soraiból. Ezt azonban Kassák esete cáfolja: öt Reinitz Béla és Kunfi Zsigmond, a két szociáldemokrata politikus kérte fel.⁶⁷ Bár Kassák tagja volt a szociáldemokrata pártnak, ő is és az aktivisták is radikálisabb nézeteket vallottak és szemben álltak a szocialistákkal. Ez azonban akkor másodlagos szempont volt. Kassákot minden bizonnyal Lukács hagyta ki az első körben, túlzott hatalmi becsvágya és iránta érzett ellenszenv miatt. Kunfiéknak meg éppen azért jött kapóra, hogy megnyirbálják Lukács és a kommunisták befolyását. A szociáldemokraták és a kommunisták rivalizálása húzódott tehát a háttérben. Az elmondottakból logikusan levonható az a következtetés, hogy minden bizonnyal Fülepet sem választották, hanem kijelölték. Egyelőre nincs rá bizonyítékunk, de aligha kétséges, hogy Lukács György juttatta ebbe a fontos tisztségbe, az irodalmi élet irányítói közé. Félig-meddig kívülállóként került a nyüzsgő, szervezkedő bizottságba, amelynek - Fülep kivételével - minden tagja részt vett az októberi forradalom óta alakult valamelyik irodalmi szervezet, intézmény, bizottság munkájában. A máskor háttérbe húzódó Babits a Hetilapírók Intéző Bizottságának, a Nemzeti Tanács Közoktatásügyi Szaktanácsának tagja, a Vörösmarty Akadémiának pedig alelnöke volt. Barta Lajos és Kassák szintén tagja volt a Vörösmarty

Akadémiának. Barta a Nemzeti Tanács Művészeti és Szépirodalmi Szaktanácsában is tevékenykedett, *Örvény* című darabját pedig januárban mutatta be a Nemzeti Színház. Osvát tagja lett az Otthon Kör választmányának, az Alkotó Művészek és Tudományos Kutatók Szövetségén belül alakult Kritikusok Szindikátusa elnökévé választotta, valamint bekerült a Szocialista Irodalmi, Művészeti és Tudományos Társaság intézőbizottságába és a korábban említett Írói Tanácsba is. Halasi szintén tagja volt az Írói Tanácsnak, a Kritikusok Szindikátusában pedig ügyvezető titkárként dolgozott. Fülep nagyon kilógott ebből a "tisztségshalmozó" társaságból. De ha ennyire passzív volt, miért került be? Azért, mert ha jól meggondoljuk, a bizottsági tagok közül Lukács elsősorban Fülepre támaszkodhatott. Babitsra, Osvátra kevésbé, a többiek meg inkább Kassához húztak. Bár 1918 végén Babits és Lukács együtt szervezte a délibábos, pacifista *Európa Lovagjai* társaságot, sohasem kerültek közel egymáshoz. Arról nem is szólva, hogy Babits bizonyíthatóan nem járt el az ülésekre. A Direktóriumban mindössze egyszer jelent meg, tehát jogosan feltételezzük, hogy a kataszteri üléseket sem látogatta sűrűbben. Lukács és Osvát szembenállása pedig közismert tény. A névsorból az is kiviláglik, hogy a Népbiztosság - ami jelen esetben valószínűleg elsősorban Lukácsot jelenti - nem csupán a kommunista ideológia iránti hűséget, hanem a szakmai érdemeket is szem előtt tartva válogatta ki a tagokat. Hiszen fontos feladatot bízott a frissen végzett teológus Fülepen kívül Babitsra is, pedig ő a diktatúra kikiáltása előtt tíz nappal kerek-perec visszautasította, hogy belépjen a kommunista pártba, jóllehet Lukács és Balázs Béla személyesen győzködte.⁶⁸ Babits esete azért is említésre méltó, mert ha Lukács és Balázs Béla győzködte a tőlük mind esztétikai nézeteiben, mind emberileg távol álló Babitsot, nehéz elképzelni, hogy ne kapacitálták volna Fülepet, közeli ismerősüket, majdhogynem barátjukat. Osvátot sem politikai érdemeiért, hanem szerkesztői tehetségéért nevezték ki. Ezt még az Osváttal folyton huzakodó Kassák is elismerte.⁶⁹ Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy a forradalmi hónapokban Osvát nevét adta szinte minden baloldali írói megmozduláshoz. 1919 májusáig Babits szintén lelkes forradalmár volt. Fülepnek kettejükhez képest is, a többiekről nem is beszélve, elenyésző volt a "forradalmi múltja", őt valóban csak szakmai és személyes okokból nevezték ki. Talány viszont, hogy Fülep miért nem utasította vissza a kataszteri munkát. Veszélyes lett volna, vagy fontosabb volt neki a Lukácséhoz fűződő jó viszonya, vagy esetleg azt remélte, hogy használni tud? A katasztert ugyanis sokan még a baloldalon is életképtelen, íróasztal mellett kiagyalt ötletnek tartották. A szociáldemokrata Göndör Ferenc a legélesebb szavakkal ostobaságnak nevezte.⁷⁰ Az írók körében nagy volt a felháborodás, az ijedtség és a tanácstalanság.

Az sem egészen egyértelmű, hogy ki állt a Kataszteri Bizottság élén. Kassák azt állítja, hogy ő,⁷¹ viszont a beszámolókat rendre a kommün irodalompolitikájában meghatározó szerepet játszott Osvát tartotta, ő elnökölt. Mindenesetre a bizottság munkához látott, s a *Népszavában* április 10-én felhívás jelent meg, hogy a Budapesten - nem tévedés: csak Budapesten! - lakó írók vegyék át az írói törzslapokat, s azokat öt napon belül a saját érdekükben juttassák vissza a kataszteri bizottságnak.⁷²

Kassák szerint az írói bizottságok éjjel-nappal ülészttek. Nyilván a kataszteri is, hiszen április folyamán ennek jutott a munka zöme. A beérkezett törzslapok feldolgozásához április 25-én fogtak hozzá.⁷³ A kataszterbe vett írókat három fizetési osztályba rangsorolták. Halasi Andor szerint a besorolást Osvát végezte.⁷⁴ A besorolásról parázs vita kerekedett, mert a bizottságot nemcsak személyes torzsalkodások, politikai- és pártkonszenzuv osztotta meg, hanem az eltérő esztétikai

ízlés is. Két tábor állt egymással szemben: a nyugatosok és a maista-aktivisták. Babits, Osvát, Fülep képviselte a *Nyugat* ízlésvilágát, Halasi⁷⁵, Kassák a maista-aktivistákét, Barta Lajos pedig valahol a két tábor között helyezkedett el, de inkább Kassákékhöz húzott. Bár Osvát ekkor formálisan nem volt a *Nyugat*nál, de ez nem változtatott esztétikai értékrendszerén, s ráadásul emberileg sem szívelte a maistákat.⁷⁶ Fülepről nemcsak azért állíthatjuk bátran, hogy a nyugatos szekértáborba tartozott, mert rendszeresen publikált a *Nyugat*ban, hanem azért is, mert Kassák köréről - igaz, nem irodalmi, hanem képzőművészeti alkotásaikról - egy korabeli cikkében is nyilatkozott. Próbálkozásait középszerűnek tartotta.⁷⁷ Évtizedekkel későbbi nyilatkozataiból azt is megtudhatjuk, hogy személy szerint semmi baja nem volt Kassákkal, de szabadverseiről nem volt nagy véleménnyel, írásait nem tudta igazán élvezni, hibájául róta fel neki, hogy nem tud megjeleníteni, stb.⁷⁸

A maistákat bosszantotta Osvát és a nyugatosok túlzott tényérése. Halasi is, Kassák is a *Nyugat* klikkszellemét kárhoztatta.⁷⁹ Végül a vita tárgytalanná vált, s mindenki egységesen havi 3000 korona segélyt kapott.⁸⁰ A gyakorlati munkát Kassák és titkárnője végezte. Begyűjtötték a törzslapokat, amelyekből össze lehetett állítani a kataszteri névsort. Kassák annyira félreérthetetlenül csak saját magát és titkárnőjét említi az adatlapok összegyűjtőjeként, hogy a kataszteri munkának ebben a szakaszában valószínűleg sem Fülepnek, sem a többi bizottsági tagnak nem sok szerep jutott.⁸¹ 957 törzslap érkezett be a bizottsághoz, 550 író tettek fel, s csupán 34 főt utasítottak vissza. A törzslapok beküldőinek egy részét a tudósok és a szakírók, az újságírók és a színpadi szerzők szervezetébe irányították. Másokat felszólítottak, hogy küldjék be műveiket, s az alapján fognak dönteni. A bizottság igen elnéző volt, megértette, hogy az írók többsége a polgári világhoz kötődik, s nem lehet velük szemben "abszolút elveket" megvalósítani.⁸² Halasi Andor emlékei szerint már az első, elvi alapokat tisztázó értekezleten érvényesült Osvát és Kassák álláspontja, hogy a legszélesebb réteg kerüljön be a kataszterbe.⁸³ A megértő és elnéző magatartás kitetszik a névsorból is. Az 550 író között szép számban akad nemhogy nem kommunista, de még csak nem is szocialista, hanem egyértelműen jobboldali-konzervatív író: Császár Elemér, Csathó Kálmán, Harsányi Kálmán, Herczeg Ferenc, Komáromi János, Lyka Károly, Rákosi Viktor, Riedl Frigyes, Sík Sándor (piarista), Surányi Miklós, Szomaházy István, Tutsek Anna, Takáts Sándor (piarista), Vojnovich Géza.⁸⁴ A Tanácsköztársaság bukása után, a számonkérés idején Babits a konzervatív írók beválasztására hivatkozva jogosan védekezhetett azzal, hogy a "szakszervezet alig volt politikai jellegű; tagjai közt számos egészen konzervatív író is szerepelt".⁸⁵ A névsor tanúsítja, hogy nemcsak a bizottság, hanem a bizottság munkáját jóváhagyó Lukács is liberálisan, sőt nagyvonalúan gondolkodott. Ebből azonban nem következik az, hogy Lukács nem vette komolyan a katasztert. Olyannyira komolyan vette, hogy az ötletén gúnyolódó egyik szocialista újságírót lefogatta, mint ellenforradalmárt.⁸⁶

Nem tudjuk, hogy Fülep mivel járult hozzá a bizottság munkájához. Feltűnő, hogy az emlékeiket papírra vető bizottsági tagok közül Kassák egy szóval sem említi, s Halasi is csak a száraz tényt közli, hogy bizottsági tag volt. Ennyire visszahúzódt volna? Valószínűleg igen, mert ha kataszteri munkájával haragosokat szerzett volna magának, a Kommün bukása után nyilván felrótták volna neki.

Végül május 6-ára a kataszter elkészült, s ezzel elhárult az akadály az Írók Szakszervezetének megalakulása előtt is.

A Tanácsköztársaság idején a legtöbb népbizottságon zűrzavaros állapotok

uralkodtak. Gyakran előfordult, hogy egy-egy rendeletet pár nappal a megjelenése után vissza kellett vonni, vagy módosítani kellett. Több jel arról árulkodik, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosságon is nagy volt a fejetlenség. Már önmagában az is furcsa, hogy 133 nap alatt öt népbiztos működött. A Kataszteri Bizottság sem állott a helyzet magaslatán. Az 550 író névsorát már közzététele másnapján, május 11-én ki kellett egészíteni, mert az irodalmi szakosztály költözésekor a törzslapok elkeveredtek. Ráadásul egyebek közt olyan neves írók maradtak le a listáról, mint Babits⁸⁷ (a kataszteri bizottság tagja!), Bodor Aladár, Hatvany Lajos, Kunfi Zsigmond (népbiztos!), Oláh Gábor, Rákosi Jenő.⁸⁸

Az Írók Szakszervezetében

Az íróknak több mint egy hónapot kellett létbizonytalanságban várniok, mire megtudhatták, hogy írónak minősülnek-e vagy sem, kapnak-e fizetést vagy sem, azaz beveszik-e őket a kataszterbe. A kataszterbe vett 550 író közül hozzávetőleg háromszáz jelent meg május 11-én az Írók Szakszervezete alakuló ülésén. A hiányzó 250 fő közül sokan nyilván nem kívántak közösködni a kommunistákkal. Másokat valószínűleg elriasztott a Fáklyának, a Közoktatásügyi Népbiztosság napilapjának, a gyűlést beharangozó mondata, hogy "az írói szakszervezetbe való belépés a szocialista pártba való belépést is jelenti".⁸⁹ Az ülésen Osvát Ernő elnökölt, és a szakszervezet feladatát az írói szabadság, a kritika függetlensége fölötti örökösben, valamint az írók egzisztenciájának biztosításában jelölte meg. A jelenlévőknek - noha a tagjai voltak - még ekkor sem volt világos, hogy mi fán terem a kataszter, és mi a szakszervezet. Barta Lajos, kataszteri bizottsági tag adott felvilágosítást: "A kataszter az írók nyilvántartása, abba mindenkit felvehetnek, akár akarja, akár nem. A szakszervezetbe az lép be, aki akar".⁹⁰ Halasi Andor, a Kataszteri Bizottság másik tagja, Gábor Andor kérdésére válaszolt. A szakszervezeti gyűlésen tehát a Kataszteri Bizottság tagjainak a fele felszólalt, de Fülep hozzászólásáról nincs adatunk. Éles viták után végül Bíró Lajos lett az elnök, alelnökök Osvát Ernő, Révész Béla, Babits, titkár Barta Lajos. A végrehajtó bizottság tagjai lettek Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Nagy Lajos, Szomory Dezső, Schöpflin Aladár, Szini Gyula, Elek Artúr, Heltai Jenő, Komját Aladár, Kassák Lajos.⁹¹ A névsorból látható, hogy Elek Artúr és Schöpflin, az irodalmi élet mindennapjaiban élő szerkesztők kivételével, csupa szépíróvá választottak. Nem tudjuk, hogy Fülep egyáltalán részt vett-e ezen a gyűlésen, vagy sem.⁹² Mindenesetre a szakszervezet vezetőségébe nem, csak a szakszervezetbe került be.⁹³ Ebből logikusan adódik a következtetés, hogy bár tagja volt a Választmánynak és a Kataszteri Bizottságnak is, az írók körében nem volt annyira ismert és népszerű, hogy vezető posztra is megválasztották volna. Ez nem meglepő, hiszen ekkor ő már nem élte a pesti írók szokásos társasági életét, nem szerkesztőségi asztaloknál és kávéházban múlatta az időt. Sőt, megkockáztatom: ha a Direktóriumot és a Választmányt nem hatalmi szóval nevezték volna ki, hanem választották volna, ezekbe sem került volna be. Nagyon valószínű, hogy Fülep senkinek eszébe sem jutott volna, és semmilyen szerephez sem jutott volna, ha nem Lukács lett volna a népbiztos.

Az Írók Szakszervezetének alakuló ülése egyúttal utolsó ülése is volt, több gyűlésre nem került sor.

Az Írói Direktóriumban és az Írói Választmányban

A meglévő szűkös, sokszor egymásnak is ellentmondó adatok zűrzavarából nehéz kihámozni, hogy mikor alakult meg az Írói Direktórium és a Választmány. Március végén már szóbeszéd tárgya volt, mert Szabó Dezső *Az egész emberért* című cikkében ezt is firtatta. Bár április 4-én a *Pesti Hírlap* közölte mindkét testület névsorát, a *Vörös Újság* és a *Népszava* május 11-én mégis újfent beszámolt az Írói Direktórium és Választmány kinevezéséről, s újfent közzé tette mindkét testület névsorát. Furcsa helyzet! Az irodalmi életet papíron addig is a Direktórium és a Választmány irányította, de hivatalosan egyik sem létezett május 11-ig. Az Írói Direktórium - mai kifejezéssel: végrehajtó bizottság -, nem demokratikusan választott testület volt, hanem a Közoktatásügyi Népbiztosság nevezte ki. Tagjai voltak (zárójelben vázlatosan utalok 1918-1919-es működésük egy-egy fontosabb eseményére, esztétikai hovatartozására, Lukácshoz fűződő viszonyára): Babits Mihály (*Nyugat*, számtalan forradalmi tisztséget vállalt), Balázs Béla (vasárnapos, KMP-tag), Bíró Lajos (polgári radikális érzelmű szocialista), Kassák Lajos (radikális baloldali), Komját Aladár (KMP-tag), Móricz Zsigmond (baloldali nyugatos), Osvát Ernő (*Nyugat*, számtalan forradalmi tisztséget vállalt), Révész Béla (szociáldemokrata), Szini Gyula (az Írók Szindikátusának elnöke). A névsorból látható, hogy a direktórium erősen átpolitizált testület volt, ráadásul *hivatalból* tagja volt Lukács György közoktatásügyi népbiztos is. Magyarán ez azt jelentette, hogy Lukács kézben tartotta az elnökséget. A Direktóriumba csak "haladó" írók kerültek, ketten a KMP-nek is tagjai voltak. A "haladó" táboron belül azonban, összhangban Lukács kulturális politikai elvével, hogy nincs szükség hivatalos művészeti irányzatra, több irányzat képviselői is helyet kaptak.

Fülep a Választmány tagja lett. Az elnevezés megtévesztő: a Választmányt sem választották, hanem - a *Népszava* félreérthetetlenül fogalmaz - Lukács György nevezte ki.⁹⁴ Tehát Fülepet ezúttal sem íróársai választották meg. Érdeemes megnézni, hogy Fülep milyen társaságba került. Tagok voltak: Barta Lajos (a *Fáklya*, a forradalom egyik napilapja szerkesztője, az Állami Könyvkiadó vezetője), Berkes Imre, Bresztovszky Ede (osztályvezető a Közoktatásügyi Népbiztosságon), Déry Tibor (KMP-tag), Elek Artúr (*Nyugat*), Farkas Antal (szociáldemokrata), Fülep Lajos (vasárnapos, *Nyugat*), Füst Milán (*Nyugat*, Alkotó Művészek és Tudományos Kutatók Szövetségének egyik vezetője, a Vörösmarty Akadémia ügyésze), Gárdonyi Géza, Gellért Oszkár (*Nyugat*, a Károlyi-kormány, majd a Tanácsköztársaság sajtófőnöke), Halasi Andor (Kommunista írók aktivista és nemzetellenes csoportjának tagja, és számos egyéb tisztség viselője), Hajdu Henrik (KMP-tag), Heltai Jenő, Jób Dániel, Kabos Ede, Karinthy Frigyes (baloldali pacifista), Kortsák Jenő, Kosztolányi Dezső (*Nyugat*), Laczkó Géza (*Nyugat*), Lesznai Anna (vasárnapos, a Közoktatási Népbiztosság munkatársa), Mikes Lajos, Moly Tamás (Lukács ismerőse a Thália Társaságból), Nagy Lajos (szocialista), Révész Mihály (szociáldemokrata, a Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvvezetője), Rozványi Vilmos (kivált Kassák csoportjából, mert nem tartotta elég forradalminak. Az Alkotó Művészek és Tudományos Kutatók Szövetségében tevékenykedett.⁹⁵), Schöpflin Aladár (*Nyugat*), Szabó Dezső (ekkor kommunista érzelmű), Szász Géza, Tóth Árpád (*Nyugat*, *Az új isten* című verse hitvallás), Várnai Zseni (szociáldemokrata). Nem illik a névsorba Gárdonyi Géza, ő érdemi munkát nem végzett, egyedül csak írói tekintélyének köszönhette megválasztását. Fontos beosztás volt ez, mert a választmányi tagok döntötték el,

hogy mit ad ki a proletárállam.⁹⁶

Látható, hogy csakúgy, mint a Direktórium esetében, elég tarka a kép, többféle irodalmi és politikai ízlés képviselői kerültek a Választmányba is. Egy szempontból azonban Fülep mindenképpen kilóg a sorból: ő az egyetlen vallásos, hívő ember közöttük. A fontosabb, befolyásosabb, szélesebb hatáskörű testület a Direktórium volt, tehát Fülep eredetileg csak a második vonalba került. Május 31-én azonban feljebb lépett a ranglétrán: a Közoktatásügyi Népbiztosság, mint dramaturgot kinevezte az Írói Direktórium tagjává. A kinevezést Fogarasi Béla írta alá.⁹⁷ Rejtély, hogy miért éppen dramaturgként nevezték ki, hiszen Fülep sohasem végzett ilyen munkát. Kinevezése újfent megerősíti azt az állításunkat, hogy egész 1919-es "karrierjét" a vasárnaposoknak, elsősorban Lukács Györgynek, másodsorban Fogarasinak köszönhette. Ezt a föltevést erősíti az is, hogy mindkét testület számottevő hányada már a Vörösmarty Akadémiának is tagja volt: a tizenegy tagú Írói Direktóriumából heten, a Választmányból kilencen.⁹⁸ Fülep azon kevesek közé tartozott, akik nem voltak "vörösmartysok", mégis pozícióhoz jutottak. Ez is az erőeltolódást szemlélteti. A Vörösmarty Akadémián főként Hatvany Lajos befolyása érvényesült, s ezért Füleppel nem számoltak, a Tanácsköztársaságban azonban Lukács a hatalom közelébe jutott, s Fülep az "ismeretlenségből" robbant be a vezetőségbe.

Azzal a ténnyel is szembe kell néznünk, hogy Fülep akkor lett a Direktórium tagja, amikor mások - például Babits, Móricz - már elnémultak, s nem voltak hajlandók egy gyékényen árulni a kommunistákkal. Mivel szolgált rá Fülep az előléptetésre? Semmivel. Azt sem tudjuk, hogy megkérdezték-e a véleményét, hogy beleegyezett-e a kinevezésébe. A kinevezéséről szóló hír sem hivatalos közlönyben, sem újságban nem jelent meg. Valószínűleg olyan valakinek az elárult helyét foglalta el, aki nem járt a Direktórium üléseire. Mivel elméletileg a Direktórium csak akkor volt határozatképes, ha minden tagja jelen volt, a megüresedett helyet be kellett tölteni. Dokumentumok hiányában kénytelenek vagyunk föltevésekre bocsátkozni. Miután csalódott pacifista ábrándjaiban, Babitsot folyton noszogatni kellett, hogy vegyen részt a tanácskozásokon. Tőle magától tudjuk, hogy mindössze egy ízben jelent meg "végrehajtó bizottsági - azaz direktórium - ülésen".⁹⁹ De Fülep nem Babits helyére került, mert neki még Fülep kinevezése másnapján is küldtek meghívót.¹⁰⁰

Bizonyos, hogy Fülep kinevezésekor a Direktórium válságban volt. Talán ez a nyitja a kinevezésének is. Göndör Ferenc lapjából, Az *Ember* május 29-i számából - két nappal Fülep "előléptetése" előtt vagyunk - tudjuk, hogy az Írók Szakszervezete megalakulásával korántsem csendesültek el az írói kataszter körüli viták.¹⁰¹ Kiderült, hogy 550 írot az állam nem bír eltartani, csökkenteni kell a létszámukat. A rostálást nem az 550 író felvételét intéző Kataszteri Bizottságra, hanem a magasabb rangú Direktóriumra bízta. Gyakran megtörtént, hogy összekeverték a direktóriumot a választmánnyal és a kataszterrel, de most nem tévedett az újságíró: a cikkében említett valamennyi személy direktórium tag volt. Ezzel cseng össze, és válik érthetővé, hogy Révész Béla direktórium tagként miért idézhette fel a kataszterben végzett munkáját.¹⁰² A Direktóriumban éles vita kerekedett, Szini Gyula le is mondott. Lukács azonban nem fogadta el a lemondását, tehát Fülep nem az ő helyét foglalta el. Logikusnak látszik, hogy Fülepet az éppen ekkortájt, május végén Bécsbe távozott Bíró Lajos helyére nevezték ki.¹⁰³

Fülep kinevezésének másik oka talán az volt, hogy a kataszter összeállításában egyébként is részt vett, tehát belülről ismerte a problémákat. Harmadsorban Lukácsnak szüksége lehetett egy erős egyéniségre, akinek tekintélye van a

marakodó tagok előtt. Idővel ugyanis már addig fajultak a viták, hogy Lukács kijelentette: nem akarja erőszakolni az írók három csoportba osztását. A direktórium erről le is mondott, s az 550 íróból kiválasztottak 199-et, akiket immár nem három, hanem tizenöt kategóriába soroltak be. Velük - Osvát Ernő javaslatára - más-más időtartamra és összegre szerződést tervezett kötni az állam. A szerzők listájának összeállításában bizonyára már Fülep is részt vett, mert kinevezése után csaknem két héttel, június 12-én számolt be róla Göndör lapja.¹⁰⁴ A cikk nem közölte a teljes listát, csak kiragadott egy-egy esetet, s elverte a port az új kataszteren. A Magyar Országos Levéltárban azonban fennmaradt egy jegyzék, ez apró részletekben eltér a cikkíró megállapításaitól. Mivel a levéltári listán még csak tizenkét kategória és 195 író van, június 12-e előttről kell származnia. Minthogy a végleges dokumentum elkallódott, erre vagyunk utalva. Ebből is elég pontos képet nyerhetünk azonban a végleges változatról. Nincs hely a kategorizálás értékelésére, de elég méltányos. Például az életük végéig 3000 koronára jogosult írók között nemcsak a "baloldali" Babits és Móricz, a kevésbé baloldali Krúdy és Gárdonyi, hanem a jobboldali Herczeg Ferenc is helyet kapott. Fülep pénzügyi szempontból az ötödik legkedvezőbb csoportba került: három éven át havi 2500 koronát kapott volna.¹⁰⁵ Ugyanennyi járt volna Cholnoky Lászlónak, Hajó Sándornak, Lesznai Annának, Rozványi Vilmosnak és Surányi Miklósnak. Kataszteri bizottsági öt társa közül kedvezőbb besorolást kapott Babits, Kassák, Barta Lajos, megelőzte viszont Osvátot és Halasi Andort. Fülep besorolása méltányos, nem élt vissza helyzeti előnyével. A nyugatos-aktivista szembenállás szempontjából is tanulságosak a kategóriák: az aktivistákra érvényes volt a nomen est omen. A végleges listát újabb viták során tovább alakították, de ez nem maradt fenn.¹⁰⁶ Egyébként pedig a Tanácsköztársaság bukása miatt már nem volt idő életbe léptetni az új rendszert.

Fülep direktóriumai és választmányi tevékenységéről kevés kézzelfogható adatunk van. Az egyik a *Nyugattal* kapcsolatos. A sajtódirektórium május 3-i ülésén fontos feladattal bízták meg: "A Bizottság magáévá teszi az Irodalmi Direktóriumnak azt az előterjesztését, hogy a *Nyugat* a Közoktatási Minisztérium javára fenntartassék és felkéri Fülep Lajos elvtársat, hogy a *Nyugat* mostani szerkesztőjével lépjen érintkezésbe és hozza tudomására, hogy június 1-ével a *Nyugat* az előbb említett rendeltetésnek fog megfelelni. Elhatározza a Bizottság, hogy a *Nyugat* nyomdai előállításának költségeit attól az időponttól fizeti a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa, amikortól kezdve a Közoktatási Népbizottság céljait szolgálja."¹⁰⁷ Talányos felkérés. A *Nyugat* akkori szerkesztője Babits volt. Fülepnek vele kellett közölnie a Direktóriumból kiinduló előterjesztést, jóllehet Babits direktóriumai tag volt, Fülep pedig akkor még nem. (Újabb bizonyíték Babits teljes félrevonulására.) Az is rejtélyes, hogy miért Fülepet kérték fel a közvetítésre, hiszen ő nem volt tagja a *Nyugat* szerkesztőségének, ellenben Ignotuson és Ambrus Zoltánon kívül a *Nyugat* összes többi szerkesztője - Elek Artúr, Gellért Oszkár, Móricz, Laczkó Géza, Schöpflin Aladár - direktóriumai vagy választmányi tag volt. Kénytelenek vagyunk föltevésekre hagyatkozni. Három nappal korábban, április 30-án, a Szellemi Termékek Országos Tanácsában Fülep hivatalból képviselte az irodalmi osztályt, tehát aktív "ülésező" volt. Mivel a *Nyugattal* kapcsolatos határozat az SZTOT-t is érintette, s neki ott is volt funkciója, elég valószínűnek tűnik, hogy ezért esett őrá a választás.

A *Nyugat* kapcsán fölmerül egy másik, a mai napig tisztázatlan ügy. Pogány József népbiztos betiltotta a *Nyugatot*, s Füleptől magától úgy tudjuk, hogy a helyette tervbe vett folyóiratnak ő lett volna a szerkesztője.¹⁰⁸ A *Nyugat* júliustól nem jelent meg, s ekkor a mértékadó írók már hátat fordítottak a

proletárdiktatúrának. Úgy tűnik tehát, hogy Fülepnak egyrészt nem voltak hasonló aggályai, másrészt a kommunisták megbíztak benne. Viszont az sem elképzelhetetlen, hogy az igazság sokkal profánabb. Talán Lukács nem kapott megfelelő embert erre a feladatra, s Fülep - hajdani szerkesztőtársa - kéznél volt. A Szellemi Termékek Országos Tanácsa Sajtódirektóriumának 1919. június 11-i ülésének jegyzőkönyve szerint három új folyóirat indítását vették tervbe. A kéthetente napvilágot látó Új Folyóirat című szépirodalmi lapnak Osvát Ernő lett volna a főszerkesztője, helyettese pedig Nagy Zoltán és "egy még megnevezendő író".¹⁰⁹ Ezen kívül Komját Aladár és Rozványi Vilmos Testvér címen szerkesztett volna hasonló lapot. Barta Lajos Emberiség című hetilapjának pedig egy félig kész, de a bukás miatt meg nem jelent példánya ránk is maradt.¹¹⁰ A dátum nagyon lényeges! Az ülés időpontjában még megjelent a Nyugat, de ezek szerint már határozta meg a megszüntetéséről. Nyilván az elsőként említett folyóirat lépett volna a Nyugat örökébe. Erre utal a folytonosságot képviselő Osvát, s a kéthetenkénti megjelenés. Lukács talán a tervezett Nyugat-utód lapot akarta elvenni Osváttól, talán ebben az ügyben interveniált nála Fülep. Ugyanis magától Füleptől tudjuk, hogy a Nyugatot el akarták venni Osváttól, s ez ellen tiltakozott Lukácsnál.¹¹¹ Fülep kijelentése körül azonban sok a tisztázni való, mert rosszul emlékszik. Mivel 1919-ben a Nyugat szerkesztését Babits átvette Osváttól, a *Nyugatot* csak Babitstól vehették volna el. Lukács esetleg a tervezett *Új Folyóirat* szerkesztőjeként nem számított Osvátra.

Fülep szerkesztőként minden valószínűség szerint csak ennél a folyóiratnál jöhetett szóba, mert a másik két, szélsőbalos szerkesztővel aligha fért volna meg. Viszont tényleg csak szóba jött, vagy felröppent a neve, mert semmiféle dokumentumunk nincs az esetről. Talán ő volt az "egy még megnevezendő író". Bölöni György említi, hogy Pogány József megbízásából ő is előkészítette egy nagy, "népfrontos", nem kommunistákat is megszólaltató irodalmi folyóirat megjelenését, de a leendő szerkesztő társak között Hevesi Sándort, Karinthy Frigyeszt és Kosztolányit említi, Fülepet nem.¹¹² Ez szinte törvényszerűnek tekinthető, mert nemcsak Karinthy, hanem Kosztolányi is Pogány síófoki "udvarához" tartozott.¹¹³ Mindenesetre érdekes, hogy Fülep se párttag nem volt, se hitet nem tett a kommunizmus mellett, a bolsevik kulturális vezetés mégis számított rá.

A Szellemi Termékek Országos Tanácsában

A felszámolt kapitalista kiadóvállalatok helyett alapították az Állami Könyvkiadót, ezt pedig a március 26-án létesített Szellemi Termékek Országos Tanácsa (SZTOT) irányította. Ez utóbbinak kellett benyújtani a kiadásra szánt műveket. Ha itt elfogadták őket, továbbították az Állami Könyvkiadóba, ahol újabb lektorok rostáján kellett átférniük. Ha két lektor kiadhatónak ítelt egy művet, az állam megvásárolta. Mivel az Írói Választmány tagjai automatikusan az Állami Könyvkiadó lektorai is voltak,¹¹⁴ Fülepnak is, lévén választmányi tag, hivatali kötelességei közé tartozott a lektori munka. Egy lektori megbízásáról tudunk. Június 11-én, Fogarasi Béla Renan *A kereszténység eredetének története* című könyve tervezett magyar nyelvű kiadásáról kért tőle sürgős szakvéleményt.¹¹⁵ Testhez álló, szakmai feladat egy református teológiát végzett embernek. Tehát június 11-én, amikor már igen sokan félrehúzódtak a közszerepléstől, Fülep nem azért kapott lektorálásra könyvet, mert ő még ekkor is szívvel-lélekkel a proletárdiktatúra híve

volt, hanem hivatalból osztották ki rá a munkát. Fülep szakvéleménye nem maradt fenn, nem tudjuk, hogy egyáltalán elkészítette-e.

A lektori megbízáson kívül egy másik, nagy felelősséggel járó beosztást is szántak neki. Fennmaradt az SZTOT szervezeti felépítésének eddig publikálatlan terve. A terv hat tevékenységi kört különít el, és megnevezi ezek szellemi és technikai irányítóit. Az Író szekció szellemi irányítására - tehát a fontosabbik, a tényleges irányításra - Fülep volt kiszemelve.¹¹⁶ A dokumentumon nincs keltezés, de március 26-a és április 30-a közötti időből kell származnia, mert az SZTOT március 26-a óta működött, a szellemi termelő osztályt vezető bizottság pedig április 30-án alakult meg. Az alakuló ülésen az irodalmi osztályt hivatalból Fülep képviselte.¹¹⁷ Fülep több ismerőse vett részt ezen az ülésen: Balázs Béla és Hauser Arnold. A jegyzőkönyvet a későbbi jó barát, Kner Imre vezette. A jegyzőkönyv fennmaradt, Fülep nem szólt hozzá egyetlen napirendi ponthoz sem. Többet nem is tudunk sem Fülep SZTOT-béli tevékenységéről, sem a bizottság későbbi munkájáról.

Mellesleg a Szellemi Termékek Országos Tanácsának élén is Fülep barátja állt: Elek Artúr.

(Folytatjuk)

Jegyzetek

- 1 L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919*. Bp. 1965. 61.
- 2 Vö. Charmant Oszkár: *Az októberi forradalom után. Új Magyar Szemle*. 1920. november. 1. sz. 2.
- 3 Romsics Ignác: *Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938*. In: Romsics: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp. 1996. 137.
- 4 L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919*. Bp. 1965. 36.
- 5 L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919*. Bp. 1965. 35.
- 6 Gróf Tisza István *Összes Munkái. IV. k.* Bp. 1926. 263-264. Idézi: Romsics Ignác: *Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938*. In: Romsics: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp. 1996. 134.
- 7 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 261.
- 8 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 260.
- 9 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 379.
- 10 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 379.
- 11 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 261.
- 12 *Türr tábornok lánya Budapesten. Pesti Napló*, 1919. február 25. 4.
- 13 Gesztesi Gyula: *Magyarország integritása és az entente. Kik akarnak bennünket feldarabolni? VI. Új Nemzedék*, 1919. január 4. A cikkről Gábor Zsuzsanna értesítette a Rómában tartózkodó Fülepet. MTAKK Ms 4587/27.
- 14 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 261.
- 15 Zeleni, vagy zöld kádereknek a katonaszökevényeket hívták.
- 16 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 43.
- 17 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 43.
- 18 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 371.
- 19 MTAKK Ms 4592/78.
- 20 MTAKK Ms 4592/83. Fodor András naplójában az 1920-as római út helyett tévesen az 1919-esre teszi Fülep rendkívül súlyos isiászát. Vö. Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 364.
- 21 Fehéri Armand: *A vesztegető forradalom. Politikusok, írók és hírlapírók az országpusztítók zsoldjában*. Kertész József könyvnyomdája, Budapest. Cenzurat: Moldovan. É. n. 21.
- 22 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 260. Ld. még: I. 626-627.
- 23 *Fülep Lajos levelezése II.* Bp. 1992. 552.
- 24 Fülep Lajos levele Károlyi Mihálynak. In: *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 392.
- 25 Romsics Ignác: *Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938*. 135. In: Romsics: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp. 1996.

- 26 Fülep Lajos levele Károlyi Mihálynak. In: *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 391.
- 27 Magyarország története tíz kötetben 7/2. 1890-1918. Főszerkesztő Hanák Péter. Szerkesztő Mucsi Ferenc. Bp. 1978. 1198.
- 28 Fülep Lajos levele Károlyi Mihálynak. In: *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 385.
- 29 L. Nagy Zsuzsa: *Az olasz érdekek és Magyarország 1918-1919-ben. Történelmi Szemle.* 1965. VIII. évf. 2-3. sz. 258.
- 30 *Szláv veszedelem és olasz barátság.* In: Fülep: *Egybegyűjtött írások II.* 165.
- 31 Romsics Ignác: *Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938.* 132. In: Romsics: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Bp. 1996.
- 32 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 261. Ld. még: I. 346.
- 33 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 626-627.
- 34 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 363.
- 35 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 290.
- 36 Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig. Emlékeim.* Bp. 1990. 308.
- 37 Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig. Emlékeim.* Bp. 1990. 304. Kovács Bélát a szovjetek elhurcolták, s csak 1955-ben tért vissza a Szovjetunióból.
- 38 Hatvany Lajos: *Egy hónap története.* In: *Esztenő.* 1918. december. 150.
- 39 Fejtő Ferenc: *Budapesttől Párizsig. Emlékeim.* Bp. 1990. 308.
- 40 Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* Bp. 1977. 101.
- 41 Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* Bp. 1977. 117.
- 42 Fülep Lajos: *A jövő nemzedéke.* In: *Egybegyűjtött írások III.* Bp. 1998. 363.
- 43 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 371.
- 44 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 729-730. Mint mindekire, aki látta vagy találkozott vele, Fülepre is nagy hatással volt Tisza erős egyénisége: "Újságíróskodása idején került a politikával is kapcsolatba. Látta parlamentben Tisza Istvánt. Jelentékeny figura volt: bajszos keleti fej. Űlt mint egy bálvány, s végül elhúzott egy levelet, s közölte: "Öfelsége feloszlatja a Házat." Uo. 729.
- 45 Hatvany Lajos: *Egy hónap története.* In: *Esztenő.* 1918. december. 15.
- 46 Dutka Ákos: *Kun Bélára emlékezem.* In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 51-52.
- 47 Dutka Ákos: *Kun Bélára emlékezem.* In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 52-54.
- 48 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 623.
- 49 Baranya Megyei Levéltár. A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Rektori Hivatalának Iratai: 649/1931/32. In: 873/1931/32. sz. iratsomó. Dr. Fischer Miklós pécsváradai főszolgabíró levele Bozóky Géza rectornak. 1931. február 17.
- 50 Vö. *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918-1945.* Az iratokat válogatta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Bp. 1994. 128-129.
- 51 *Fülep levelezése I.* Bp. 1990. 393.
- 52 Fülep Lajos különféle igazolványai, tagsági jegyei. MTAKK Ms 4597/557. Vö. Tisztviselői Konyhák Központi Irodájának 1919. április 20-án kelt, Fülep részére kiállított Részvételi-jegye, mely szerint a Külügyminisztérium szolgálatában levő kormánybiztos I (egy) adag ételre jogosult a Nemzeti Palota köztisztviselő konyháján.
- 53 A forradalmak összes áldozatát számba vevő könyv nem említ külföldi diplomátákat. Vö. *"Martirjaink". Az "őszirózsás" forradalom és a proletárdiktatúra áldozatainak meggyilkolása, lelki és testi megkínzása.* Szerkesztette: Olysoi Gabányi János. (Az 1922-es kiadás hasonló kiadása) Bp. 2000.
- 54 *Vörös Könyv 1919.* Lakitelek, 1993. 91.
- 55 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 18. Ld. még: uo. I. 623.
- 56 Kozma Miklós: *Az összeomlás. 1918-1919.* Az Athenaeum R.-T. kiadása. [1933.] 181.
- 57 Az esetet Illyés Gyula júliusra tette. Júliusban azonban Fülep nászúton volt, tehát korábban kellett találkoznia Kun Bélával. Vö. Illyés Gyula: *Az eligazító.* In: *Fülep Lajos emlékkönyv.* Bp. 1985. 183.
- 58 Kerék Mihály: *A magyar földkérdés.* Bp. 1939. 149.
- 59 Czine Mihály: *Móricz Zsigmond a forradalmakban. Irodalomtörténeti Közlemények.* 1959. 2. sz. 224.
- 60 Vö. *Beszélgetés Lesznai Annával.* In: Irodalmi Múzeum 1. *Emlékezések.* Bp. 1967. 14. Ld. még: Jászi Oszkár: *Az archimedesi pont. Világ,* 1919. február 2. 1.
- 61 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 631.
- 62 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 626.
- 63 m.[árai] s.[ándor]: *Mi lesz az írókkal? Magyarország,* 1919. április 3. In: *"Mindenki ujakra*

- készül..." IV. Bp. 1967. 84.
- 64 m.[árai] s.[ándor]: *Mi lesz az írókkal? Magyarország*, 1919. április 3. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 85.
- 65 m.[árai] s.[ándor]: *Mi lesz az írókkal? Magyarország*, 1919. április 3. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 84. A *Pesti Hírlap* április 4-i híradásában Fülepet nem említi a kataszteri tagok között.
- 66 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 17.
- 67 Kassák Lajos *tevékenységéről a proletárdiktatúrában*. In: *Visszaemlékezések 1919-ről*. Gondolat. Bp. 1989. 98.
- 68 Dr. Szabó Tivadar: *Babits Mihály. Diákkultúra*. 1919. október 20. In: Babits Mihály: "Itt a halk és komoly beszéd ideje". *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Szerk. Téglás János. Celldömölk, Páuz-Westermann Könyvkiadó Kft. 1997. 44. Lukács Babits állítását nevetségesnek és teljesen alaptalannak nevezte. Vö. Eörsi István: *Életrajz magnószalagon. 2.* (Interjú Lukács Györggyel) Új Symposion, 1981. szeptember. 323. Az ominózus esetkor Schöpflin Aladár a költő társaságában volt a Centrál kávéházban, s megerősítette Babits szavainak igazát. Vö. Basch Lóránt: *Mester és tanítvány. Kortárs*, 1966/2. 294.
- 69 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1983. II. 561.
- 70 Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien. 1922. 119.
- 71 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1983. II. 563.
- 72 *Az írók a társadalomban. Népszava*, 1919. április 10. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 929.
- 73 *Az írók elhelyezkedése az új rendszerben. Fáklya*, 1919. április 25. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 234.
- 74 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 18.
- 75 Halasi és Osvát sohasem kedvelte egymást. Halasi - balról - többször bírálta a *Nyugat* kozmopolitizmusát és l'art pur art esztétikáját. Vö. Halasi Andor: *Irodalom és kritika*. Hegedűs Géza előszava. Bp. 1955. 11.
- 76 Vö. Lengyel József: *Visegrádi utca*. Bp. 1968. 22.
- 77 Két kiállítás. In: Fülep: *Egybegyűjtött írások III*. Bp. 1998. 124.
- 78 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 118., 355., 593.
- 79 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 19. Valamint: Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1983. II. 588.
- 80 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 18-19.
- 81 Kassák Lajos *tevékenységéről a proletárdiktatúrában*. In: *Visszaemlékezések 1919-ről*. Gondolat. Bp. 1989. 98.
- 82 *Megalakul az írók szakszervezete. Fáklya*, 1919. május 9. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 325.
- 83 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 18.
- 84 *Az írók szakszervezete. Fáklya*, 1919. május 10. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 331-334.
- 85 Dr. Szabó Tivadar: *Babits Mihály. Diákkultúra*. 1919. október 20. In: Babits Mihály: "Itt a halk és komoly beszéd ideje". *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Celldömölk, 1997. 46. (Szó sincs róla, hogy Babits összemossa a szakszervezetet a kataszterrel. Szakszervezeti tag csak kataszteri tag lehetett, tehát lényegében ebben a kérdésben is a kataszteri bizottság döntött.)
- 86 *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerkesztette Gratz Gusztáv. Bp. Franklin-Társulat, 1921. Herczeg Ferenc: *Irodalom*. 697.
- 87 Ez is megerősíti Babits állítását, hogy nem járt el az ülésekre.
- 88 *Az írói szakszervezet kiigazítása. Fáklya*, 1919. május 11. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 1001-1002.
- 89 *Az írói szakszervezet kiigazítása. Fáklya*, 1919. május 11. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 1002. Kun Béla ellenkezése hatására az automatikus szocialista párttagságból nem lett semmi.
- 90 *Megalakult az írók szakszervezete. Fáklya*, 1919. május 13. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 355.
- 91 *Megalakult az írók szakszervezete. Fáklya*, 1919. május 13. In: "Mindenki ujkra készül..." IV. Bp. 1967. 354-357.

- 92 Babits, bár tagja volt a Választmánynak is, a kataszteri bizottságnak is, itt sem jelent meg.
- 93 *Az írók szakszervezete. Fáklya*, 1919. május 10. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 332.
- 94 *Az írók direktóriumja és válaszmánya. Népszava*, 1919. május 11. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 336.
- 95 Vö. Ungvári Tamás: *Adalékok Babits Mihály pályakezdéséhez (1918-1919). Irodalomtörténeti Közlemények*, 1959/2. 244.
- 96 *Az írók direktóriumja és válaszmánya. Népszava*, 1919. május 11. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 336.
- 97 *A Közoktatásügyi Népbizottság fogalmazványa Fülep Lajos kinevezéséről*. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 771.
- 98 József Farkas: *Gondolatok a Tanácsköztársaság irodalmáról II. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1959. 3-4. 371.
- 99 Dr. Szabó Tivadar: *Babits Mihály. Diákkultúra*, 1919. okt. 20. In: Babits Mihály: "Itt a halk és komoly beszéd ideje". *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Szerk. Téglás János. Celldömölk, Páuz-Westermann Könyvkiadó Kft. 1997. 46.
- 100 Vö. *A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok, 1915-1920*. Szerk. Téglás János. Bp. Universitas Kiadó, 1996. 361.
- 101 Barabás Lóránd: *Az írói kataszter negligenciájában. Az Ember*, 1919. május 29. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 391-392.
- 102 Révész Béla: *Titkos följegyzéseimből. Nyugat*, 1923. 11-12. sz. 741-742.
- 103 Bíró távozásának időpontját nem sikerült napra pontosan kiderítenem, de június 5-én már Jászi Oszkárrel ebédelt Bécsben. Vö. *Jászi Oszkár naplója 1919-1923*. Bp. 2001. 38.
- 104 Barabás Lóránd: *A kataszteri szörnyszülőtt. Az Ember*, 1919. június 12. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 454-456.
- 105 Magyar Országos Levéltár. VKM (a Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok). Szellemi Termékek Országos Tanácsa iratai. 1919. Írói Direktórium iratai. Szerződések.
- 106 Az Írói Direktórium javaslata az írók rendszeres előleggel való ellátására, a könyvkiadási és színdarab vásárlási honoráriumok követendő rendjére. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 809-815.
- 107 Részletek a Sajtódirektórium üléseinek jegyzőkönyvéből. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 797.
- 108 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 630.
- 109 Részletek a Sajtódirektórium üléseinek jegyzőkönyveiből. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 797.
- 110 József Farkas: "Rohanunk a forradalomba". *A magyar irodalom eszmélése 1914-1919*. Gondolat Kiadó. Bp. 1969. 245.
- 111 *Fülep Lajos levelezése II*. Bp. 1992. 523.
- 112 Bölöni György: *Vörös Lobogó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 42.
- 113 Az irónia nem túlzott. Pogány egy időben komolyan fontolgatta, hogy megkoronáztatja magát.
- 114 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 18.
- 115 "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 1108.
- 116 Magyar Országos Levéltár. VKM (a Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok). Szellemi Termékek Országos Tanácsa iratai. 1919. III. Az SZTOT szervezete.
- 117 A Szellemi Termelés irányítására alakult bizottság jegyzőkönyve. In: "Mindenki ujakra készül..." IV. Bp. 1967. 739-740.